

hele dens civilisatoriske baggrund. Hvordan kommunismen er det samfund, hvor den materielle samfundsmæssige reproduktion ikke længere er et problem, men grundlaget for de associerede individers frie udvikling, som omfatter den øvrige naturs lige så fri udvikling.

Litteratur:

Rudolf Bahro: »Alternativet«, København, 1979, Suenson.

André Gorz: »Arbejderbevægelse og Nykapitalisme«, København, 1967, Gyldendal.

André Gorz: »Økologi og Frihed«, København, 1979, Politisk Revy.

André Gorz: »Abschied vom Proletariat«, Frankfurt, 1980, Europäische Verlagsanstalt.

Otto Ullrich: »Technik und Herrschaft«, Frankfurt, 1977, Suhrkamp.

Otto Ullrich: »Soziale Rolle in der Industriegesellschaft«, Münschen, 1978, Juventa Verlag.

Otto Ullrich: »Weltniveau«, Berlin, 1980, Rotbuch Verlag.

Anders Lundkvist

Svar på en anmeldelse

I sidste nummer af Kurasje (nr. 30) anmelder Peter Bundesen (PB) min bog »Kritik af privatarbejdet. 1. Del: Simpel vareproduktion« (jeg vil ile med at gøre opmærksom på at bogen er kommet på forlaget GMT og kun koster sølle 98 kr for 346 sider!).

Den flg. kommentar er nødvendigvis af at PB desværre har misforstået nogle grundlæggende tanker i bogen, hvorfor hans kritik i betydelig grad skyder ved siden af.

PB tillægger mig den absurde opfattelse, at det kun er i det usandsynlige særtilfælde, hvor alle privatarbejdere tjener lige præcis subsistensindtægten, at samfundet kan reproducere; hvis der i et sådant samfund kommer et fad kaviar ind fra høj-

re, vil samfundet bryde sammen! Jvf. AL set gennem PB's troldspejl: »Hvis indkomsterne stiger til over subsistensindkomsten vil det derimod være umuligt samfundsmæssigt at regulere det arbejde, der anvendes til produktionen af de forskellige varearter, hvorfor deres mængdemæssige fordeling vil være tilfældig« (Kur., s. 130), hvilket igen vil betyde at samfundet bryder sammen i anarki. Hvad, jeg skriver og mener er imidlertid noget helt andet. Nemlig: Samfundet (markedet) formår kun at sikre den aller mest nødvendige deling af arbejdet (den der giver alle en subsistensindkomst), dvs. det kan *ikke* regulere *overskudsarbejde* (overskudsindkomst). Lad mig forklare nærmere.

Privatarbejdet er et led i arbejdsdelingen og som sådan bestemt *for andre*, altså *socialt* arbejde. Men samtidig er producenterne *frie fra* enhver social tvang, thi de bestemmer *selv* hvad de vil producere og hvor meget, og de er *frie til* alene at forfølge deres privatinteresser; derfor er privatarbejdet *asocialt*, den gennemførte abstraktion fra social afhængighed og sociale interesser.¹ Bogens tese er at denne *modsatning mellem privatarbejdets sociale og asociale aspekt* er grundlæggende i det borgerlige samfund. Det kvantitative udtryk for denne modsætning er modsætningen mellem den *nødvendige* deling af det sociale arbejde (der skyldes at det arbejdsdelte samfund kun kan eksistere, hvis arbejdet er fordelt på de forskellige arbejdsarter på en sådan måde at samfundets basale behov tilfredsstilles) og den *tilfældige* arbejdsdeling, som umiddelbart følger af privatarbejdernes ligegyldighed overfor – praktiske abstraktion fra – en social sammenhæng.

Dette er bogens udgangstese. De økonomiske kategorier – udveksling, vare, penge, kapital – er *forsøg* på at overvinde eller bygge bro over disse modsætninger. I hvilken udstrækning lykkes dette, dvs. i hvilken udstrækning kan udvekslingen (markedslovene) efterfølgende regulere produktionen, således at privatarbejdets medfødte asocialitet og tilfældighed overvindes? Som bekendt har borgerlige økonomer fra salig Adam Smith og fremefter hævdet at kræfternes frie spil vil *maximere* samfundsnytten og behovstilfredsstillelsen; heroverfor er det et centralt anliggende i min bog at vise, at man indenfor den simple vareproduktion alene kan

begrunde en tendens til at samfundet kan *eksistere* og dets medlemmer *subsistere*. Jeg tror ikke på at slagsmålet mellem privatinteresser producerer den borgerlige jubelharmonisk (*optimal* arbejdsdeling), men på den anden side mener jeg at den simple vareproduktion indeholder mekanismer, der på længere sigt sikrer en skrabet *nødvendig* arbejdsdeling, dvs. reproduktionen af samfundet og dets medlemmer. Det er det, jeg mener, når jeg skriver at privatarbejderne kun kan *subsistere*, ikke *maximere*.

Det er denne ædruelige tese (rigtig eller forkert) om at markedsmekanismerne kun kan garantere *subsistensen*, som PB misforstår derhen at det kun er ved *subsistensen* at det samfundsmæssige arbejde kan reguleres. Jeg *definerer* den *nødvendige* deling af arbejdet som den deling, der netop sikrer alles overlevelse, dvs. – på pengenniveau – deres *subsistensindtægt*; heraf følger, med begrebslogisk *nødvendighed*, at den *nødvendige* arbejdsdeling ikke er virkeliggjort *i sin renhed*, når indtjeningen stiger over *subsistensniveauet* (som PB skriver Kur., s. 128), men der følger *ikke* en *tese* om at en sådan stigning vil fratage samfundet dets evne »til at regulere anvendelsen af det samfundsmæssige arbejde på de forskellige varearter« (Kur., s. 130). Please!

PB's misforståelse synes at hænge sammen med en anden, lige så absurd opfattelse, som han tilskriver mig, nemlig at vareudvekslingen alene »kan realisere den allerede producerede varemængde«, hvorfor produktionen er »uden nogen form for samfundsmæssig regulering« (Kur., s. 133). Dette gælder imidlertid kun

den *umiddelbare* pris, markedsprisen, der er defineret som den pris ved hvilken alle de varer, der nu én gang er produceret, kan sælges. Men i anden omgang påvirkes produktionen: Hele begrundelsen for tendensen til at folk i det mindste tjener subsistensindtjeningen er, at hvis markedsprisen betinger en indtjening under subsistensniveauet går producenter fallit, hvilket reducerer branchens udbud/produktion; dette øger priserne og dermed indtægterne i branchen. Hele afsnit 6.3. (om den »nødvendige pris«) handler herom, så det er fuldstændig forkert, når PB skriver at markedsprisen (iflg. mig) ikke sender »noget signal« tilbage til produktionsisolationsceller« (Kur., s. 130).

Lad mig dernæst se på PB's reelle kritikpunkter. Han mener at der er en række problemer ved bestemmelsen af existensbetingelserne og dermed subsistensindtægten. Vi er enige om at disse betingelser varierer fra samfund til samfund (afhængigt af klimatiske forhold) og fra person til person (f.eks. har voksne og børn forskelligt kaloriebehov), og vi er tilsyneladende også enige om at dette ikke indebærer nogle begrebslige problemer; derimod kan jeg ikke gå med til at

begrebet skulle være helt subjektivt, fordi nogen »kan økonomisere bedre end andre med deres indtægt« (Kur., s. 131) (i en almen fremstilling må det være tilladt at se bort fra sådanne ting, PB's kritik ville iøvrigt ramme en hvilken som helst ikke-subjektiv pristeori). Den afgørende indvending er imidlertid at »selve forestillingen om et eller flere subsistensminima er meningsløs«, fordi det ikke er angivet om indtægten skal sætte folk – og dermed samfundet, eftersom dette forudsætter mennesker – i stand til at »forblive i live i f.eks. 30, 40, 50 eller 60 år«; den nødvendige arbejdsdeling bliver »ubestemmelig og derfor meningsløs« (Kur., ss. 131f).

Indvendingen er interessant, bl.a. fordi den også ville gøre Marx's begreb om arbejdskraftens værdi meningsløst, men jeg kan ikke godtage at taget falder ned over min (og altså Marx's) teori. Det drejer sig blot om at specificere det tidsrum, i hvilken éns samfundsmodel skal kunne overleve; måske skal folk i gennemsnit have 5% flere kalorier pr. dag, hvis de skal kunne overleve 60 år i stedet for 50 år. Kun hvis der havde været tale om en *principiel* ubestemmelighed, havde der været problemer.

1. PB fremstiller det (Kur., s. 128) på den måde, at bestemmelsen af privatarbejdet som asocialt alene stammer fra *mig*, nemlig fra at jeg af metodiske grunde i første omgang abstraherer fra udvekslingens tilbagevirkende socialisering af produktionen. Dette er rigtigt og forkert. Det er *rigtigt* at udgangspunktet i fremstillingen iflg. sagens natur er ubegrundet – thi var det i stedet denne begrundelse, der var udgangspunktet – og for så vidt er de to bestemmelser af privatarbejdet som socialt og asocialt præmisser, dvs. rene postulater; så langt har PB ret i at det asociale arbejde stammer fra mig. Af denne præmis følger så nødvendigheden af i første omgang at abstrahere fra udvekslingen, thi jeg kan ikke udvikle udvekslingen af privatarbejdet, hvis jeg forudsætter den; derfor er det *forkert* at sige som PB at *fordi* jeg abstraherer fra udvekslingen bliver arbejdet asocialt; det er den anden vej rundt. Iøvrigt er min pointe den, at så længe de asociale privatinteresser er de grundlæggende i systemet kan udvekslingen (og vare og penge) kun ufuldkommet og midlertidigt virkeliggøre en social sammenhæng i produktionen.